
PRZEGLĄD TREŚCI

ZDARZENIA POPRZEDZAJĄCE

Umowa małżeńska Giana Galeazza Sforzy z Izabelą Aragońską – Gian Galeazzo, książę Mediolanu – regencja Bony Sabaudzkiej – regencja Ludwika Sforzy il Moro – posiadłości Ludwika il Moro w Królestwie Neapolu: księstwa Bari i Rossano – wyprawa Karola VIII – śmierć Giana Galeazza – Ludwik Sforza, książę Mediolanu – Ludwik il Moro przekazuje posiadłości neapolitańskie swemu drugiemu synowi, Franciszkowi – Ludwik XII i Mediolan – Ludwik il Moro odwołuje nadanie na rzecz syna i warunkowo przekazuje księstwa Bari i Rossano Izabeli Aragońskiej – Izabela nie wywiązuje się ze zobowiązania – Ludwik anuluje darowiznę i przekazuje ją swemu synowi Franciszkowi Sforzy – Ludwik il Moro odzyskuje Mediolan – Izabela ucieka do Neapolu – Novara – Ludwik XII i Italia – Ludwik XII i Ferdynand II Katolicki negocjują w Granadzie podział Królestwa Neapolu – Fryderyk Aragoński na Ischii – w ustalonym terminie Fryderyk przekazuje Izabeli Aragońskiej Bari i Rossano – Izabela obejmuje w posiadanie księstwa Bari i Rossano – wojna hiszpańsko-francuska – pomoc Izabeli Aragońskiej dla el Gran Capitán – Ferdynand II Katolicki potwierdza Izabeli Aragońskiej własność dóbr neapolitańskich – Król Katolicki pośrednio ratyfikuje to rozporządzenie – Joanna i Karol I uznają Izabelę Aragońską za władczynię księstw Bari i Rossano – Izabela Aragońska w Bari – roboty publiczne: port, zamek i kanał-fosa – ślub Bony Sforzy, jedynej córki Izabeli Aragońskiej, z Zygmuntem I Jagiellonem, królem Polski – Prospero Colonna i małżeństwo Bony Sforzy – ślub w Neapolu – śmierć Izabeli Aragońskiej (s. 45-56)

I

Franciszek II Sforza, książę Mediolanu, powiadamia królewską administrację podatkową, która zajmuje Bari i Rossano – energiczny protest władców Polski – znaczenie Polski na arenie międzynarodowej – plany Karola V – wschodnia polityka Franciszka I – gra Zygmunta I – półoficjalna misja Jana Łaskiego we Francji – oficjalne poselstwo Jana Dantyszka do Hiszpanii – Dantyszek w Hiszpanii – przyjaźń Dantyszka z erazmianistami hiszpańskimi – Dantyszek i Gattinara – misja Dantyszka – Dantyszek uzyskuje dla monarchów polskich cesję Bari i Rossano, z wyjątkiem twierdzy w Bari, która będzie broniona przez oddziały hiszpańskie – Zygmunt I i Bona Sforza proszą Karola V o przekazanie im zamku w Bari – dalszy pobyt Dantyszka w Hiszpanii – jego nieskuteczne starania – przyczyny, dla których Karol V sprzeciwia się oddaniu twierdzy w Bari – powody powściągliwości cesarza – korespondencja Dantyszka wartościowym źródłem do badania dziejów panowania Karola V – Dantyszek wyniesiony na urząd biskupa chełmińskiego – Jan Lewicki nowym przedstawicielem Polski w Hiszpanii – działania Jana Lewickiego – w Barcelonie Karol V, wyruszając do Tunisu, przystaje na prośby polskiego wysłannika i przekazuje twierdzę w Bari Zygmuntowi I i Bonie Sforzy (s. 57-67)

II

Błąd Karola V: pozbycie się zamku w Bari – Turcy na Adriatyku – lądowanie wojsk osmańskich w Apulii – niebezpieczeństwo zdrady Zygmunta I w sprawie pokoju z Imperium Osmańskim – Francja i Turcja – znaczenie zagrożenia tureckiego – *baronaggio* jako środek obronny w Neapolu – polityka społeczna wicekrólów Philiberta de Chalons, księcia Oranii, i Pedra de Toledo, markiza Villafranca – księstwa Bari i Rossano ze względu na swą rozległość i znaczenie stanowią wyjątek w neapolitańskiej strukturze feudalnej w XVI w. – szacunek Karola V dla władców Polski – Zygmunt I umiera, Karol V postanawia o zwrocie Bari i Rossano – zabiegi opierające się na testamencie Franciszka II Sforzy – wystąpienie o informację do Consiglio Collaterale w Neapolu (s. 68-72)

III

Bona Sforza, otrzymawszy informację o działaniach Karola V, wysłała na dwór cesarski do Brukseli Giana Lorenza Pappacodę – negocjacje Pappacody z de Granvelle'em – pożyczka Bony Sforzy do skarbu cesarskiego – propozycja

Pappacody: Karol V udzieli Bonie nowej i pewnej inwestytury księstw Bari i Rossano, w zamian Bona jest gotowa scedować nań swe posiadłości neapolitańskie – Karol V zgadza się i poleca przygotować dokumenty wspomnianej inwestytury i cesji oraz przez Pappacodę wysłać je Bonie Sforzy do akceptacji (s. 72-73)

IV

Pappacoda w Warszawie – Bona Sforza ponownie śle do Brukseli Giana Lorenza Pappacodę – Pappacoda prosi Karola V o wstawiennictwo u Zygmunta Augusta, króla Polski, w sprawie zgody na wyjazd Bony do Italii – Pappacoda proponuje mianowanie Bony Sforzy wicekrólem Neapolu – zawołowana odmowa cesarza – Karol V wysłał do Polski Giovanniego Battistę Castalda, aby w jego imieniu prosił Zygmunta Augusta o zgodę na wyjazd matki do Neapolu (s. 73-75)

V

Pappacoda w Warszawie – Pappacoda utrzymuje Bonę Sforzę w przekonaniu, że zostanie mianowana wicekrólem Neapolu – rozczarowanie Bony Sforzy po poznaniu prawdy (s. 75-76)

VI

Consejo de Estado rozpatruje sprawę Bari i Rossano, postanawia wysłać do Polski ambasadora nadzwyczajnego – Karol V wybiera don Juana de Ayalę – oficjalne i tajne instrukcje dla don Juana de Ayali (s. 77-79)

VII

Don Juan de Ayala w Warszawie – don Juan de Ayala i Bona Sforza – trudna sytuacja don Juana de Ayali – don Juan de Ayala w Wilnie – don Juan de Ayala i Zygmunt August (s. 79-82)

VIII

Bona Sforza opuszcza Polskę – podróż Bony Sforzy – Bona Sforza w Wenecji – Bona Sforza i don Francisco de Vargas: pożyczka dla skarbu Karola V – Bona Sforza w Bari: roboty na zamku, kanał-granica, powiększenie terytorium

księstwa – wysłannicy Filipa II i Zygmunta Augusta w Bari – interes Zygmunta Augusta i Filipa II w posiadaniu księstw Bari i Rossano – testament Bony Sforzy, korzystny dla Filipa II – śmierć Bony Sforzy (s. 82-84)

IX

Stolica Apostolska i testament Bony Sforzy – papież Paweł IV – wojna hiszpańsko-papieska – pokój w Cavi: tajny traktat – Carlo Carafa we Flandrii – jego negocjacje z Filipem II: żądanie Bari, oferta dotycząca Rossano – konklawe Piusa IV i pretensje kardynała Carla Carafy – proces Carafy – czy Rossano stanie się lennem Fryderyka Boromeusza? (s. 85-91)

X

Polska i testament Bony Sforzy – protest Zygmunta Augusta – nieustępliwość Filipa II – skandal na skalę europejską – Zygmunt apeluje do papieża i do cesarza – wyobrażenia o cesarstwie i papieństwie w Hiszpanii XVI wieku – opinie Franciska de Vitorii – twierdzenia innych teologów i prawników hiszpańskich – interwencja papieża Pawła IV – instrukcje dla nuncjusza Salvatore Paciniego – Pacini w Brukseli i w Madrycie – interwencja Ferdynanda I – cesarz proponuje siebie jako mediatora w konflikcie – protest Neapolu wobec możliwego naruszenia praw Królestwa poprzez wyjęcie sporu z Camera della Sommara – Filip II akceptuje arbitraż Ferdynanda I – porozumienie w sprawie arbitrażu dotyczącego ugody w Wiedniu – powody, dla których Filip II wyraził na to zgodę – koncepcja władzy królewskiej przyjęta przez Filipa II – czy króla można uznawać za osobę prywatną? – czy suwerena może obowiązywać wyrok sądu? – dochodzenie prowadzone przez Hiszpanię oraz dochodzenie prowadzone przez Polskę – zabiegi wicekróla Neapolu, don Perafána de Ribery, księcia Alcalá – agenci Zygmunta Augusta fałszują drugi testament Bony Sforzy, unieważniający pierwszy testament – Federico Longo przedstawicielem Filipa II – Federico Longo umiera w Wenecji – opinia don Gaspara de Quirogi w sprawie sporu o Bari i Rossano – mianowanie Tommasa Salernitana (s. 91-103)

XI

Salernitano w Wiedniu – Salernitano i cesarz – odmienne kryteria Filipa II i Zygmunta Augusta – zerwanie porozumienia (s. 103-105)

XII

Maksymilian II następcą Ferdynanda I – interwencja Maksymiliana II w sporze hiszpańsko-polskim – propozycje ambasadora cesarskiego w Madrycie Adama von Dietrichsteina – Consejo de Italia informuje się w sprawie – nieustępliwość Hiszpanii (s. 105-106)

XIII

Napięte stosunki między Hiszpanią a Polską – czy Polska rozważa podbój Bari pod auspicjami Turcji? – roztropność Filipa II (s. 106-107)

XIV

Polskie zabiegi w Stolicy Apostolskiej – Pius V – Piotr Barzy w Rzymie – Barzy i ambasador Portugalii spierają się o precedencję – rozmowa Barzego z don Luisem de Requesensem – Barzy w Neapolu (s. 107-109)

XV

Piotr Barzy w Madrycie – ekshortacje Piusa V – podejrzliwość Filipa II – prośby Maksymiliana II – Barzy wręcza memoriał Filipowi II – kontakty Barzego z nuncjuszem apostolskim Giovannim Battistą Castagną i Ruyem Gómezem de Silvą – niespodziewana śmierć Piotra Barzego w Madrycie (s. 109-112)

XVI

Zygmunt August ponawia prośbę o interwencję papieską – kardynał Hozjusz w Rzymie – Hozjusz i Pius V – don Juan de Zúñiga obawia się poważnego konfliktu między Hiszpanią i Stolicą Apostolską – różnice jurysdykcyjne

między Stolicą Apostolską i Hiszpanią – gwałtowne naciski księcia Alcalá – ostrożność Piusa V z chwilą poznania przyczyn misji kardynała Hozjusza w Rzymie – stosunki Piusa V i Filipa II – kardynał Commendone włącza się w spór – stronnictwo polskie w Rzymie – rozmowa Commendonego z de Zúñigą – Pius V przyjmuje Hozjusza – Hozjusz i kardynał Trydentu odwiedzają don Juana de Zúñigę (s. 112-120)

XVII

Zygmunt August prosi Filipa II, aby osobiście i w zgodzie z sumieniem rozstrzygnął długoletni konflikt hiszpańsko-polski – przyjazd Piotra Dunina-Wolskiego do Hiszpanii oraz instrukcje dla niego – prośba króla polskiego zostaje poparta przez Piusa V i Maksymiliana II, prośba tego ostatniego przez królową Annę i ambasadora Maksymiliana w Madrycie – ciężkie położenie Filipa II – Filip II radzi się Salernitana i Olzignana – pogłoski o tym, że Zygmunt August chce się rozwieść i zerwać z Kościołem – alarm Piusa V – papież zmienia nastawienie do sprawy księstw Bari i Rossano – Pius V jest zwolennikiem odłożenia rozstrzygnięcia sprawy do czasu, gdy postawa polskiego monarchy przestanie budzić podejrzenia; w tym duchu pisze do swojego nuncjusza w Hiszpanii, by zakomunikował to Filipowi II – śmierć Zygmunta Augusta (s. 120-124)

EPILOG

Księstwa Bari i Rossano a elekcja króla polskiego – księstwa Bari i Rossano jako przyczyna pozornego nawrócenia się na katolicyzm króla Szwecji Jana III – Szwecja i Stolica Apostolska – Grzegorz XIII – ojciec Antonio Possevino (s. 124-125)

WSTĘP

W XVI wieku między Hiszpanią a Polską toczy się nieprzerwany spór o przynależność księstw Bari i Rossano, lenn feudalnych znajdujących się w Królestwie Neapolu, na terenie Apulii i Kalabrii. Prześledzenie wielu różnorodnych zdarzeń związanych z tym sporem jest w istocie badaniem relacji hiszpańsko-polskich. To właśnie stanowi cel i zarazem temat niniejszej rozprawy doktorskiej.

ZDARZENIA POPRZEDZAJĄCE

1

W roku 1465 odbyły się zaślubiny Hipolity Sforzy, córki Franciszka Sforzy, z Alfonsem Aragońskim, księciem Kalabrii, pierworodnym synem króla Neapolu Ferdynanda i wnukiem il Magnanimo¹. Z tego związku urodził się najpierw syn Ferrantino, a później, 2 października 1470 roku, córka Izabela. Gdy dziewczynka miała zaledwie kilka miesięcy, przyrzeczono ją w małżeństwo starszemu o dwa lata kuzynowi, Gianowi Galeazzowi Sforzy, synowi i spadkobiercy księcia Mediolanu – Galeazza Marii. Papież Sykstus IV udzielił dyspensy w związku z pokrewieństwem dziecięcych narzeczonych².

2

W roku 1476 w mediolańskim kościele pod wezwaniem św. Stefana został zamordowany Galeazzo Maria Sforza. Księciem Mediolanu ogłoszono Giana Galeazza, który zaczął panowanie pod regencją matki, Bony Sabaudzkiej³,

¹ A. Baccelli, *Ippolita Sforza, duchessa di Calabria*, „Rassegna nazionale”, Serie 3, 11 (1930), s. 21-32. [Alfons Aragoński – Alfons II (1448-1495), król Neapolu (od roku 1494). Ferdynand Aragoński – Ferdynand I, zwany Ferrante (1423-1494), nieslubny syn Alfonsa V Aragońskiego, król Neapolu (od roku 1458). Il Magnanimo – Alfons V Aragoński, zwany Wspaniałomyślnym, król Aragonii i Sycylii od roku 1416 oraz Neapolu od 1442 – red.]

² A. Dina, *Isabella d'Aragona, duchessa di Milano e di Bari 1471-1524*, „Archivio storico lombardo” 48 (1921), s. 270-273.

³ Na temat Bony Sabaudzkiej zob. Z. Arici, *Bona di Savoia, duchessa di Milano (1449-1503)*, Torino 1935.

niebawem jednak, w roku 1480, Bonę zastąpił jej szwagier, Ludwik Sforza, zwany il Moro (Maur). Od 14 sierpnia 1479 roku był on księciem Bari, lenna neapolitańskiego, na które składało się położone w Apulii miasto Bari oraz ziemie: Palo i Modugno i które było częścią wielkiego dominium księcia Tarentu⁴. Po jego śmierci w roku 1463 lenno chwilowo powróciło do królestwa, a następnie król Ferrante I przyznał je Franciszkowi Sforzy jako nagrodę za jego wielkie zasługi. Po śmierci Franciszka lenno przeszło na jego syna, Galeazza Marię Sforzę, a następnie, jeszcze w tym samym roku, na brata Galeazza – Ludwika il Moro⁵. Ludwik szybko powiększył swe posiadłości. W roku 1487 Ferdynand II Aragoński⁶ nadał mu, jako zapłatę za pomoc w czasie wojen z baronami, księstwo Rossano w Kalabrii.

21 grudnia 1488 roku, wypełniając dawne zobowiązanie, Izabela Aragońska i Gian Galeazzo pobrali się. Dzień po ceremonii książę Kalabrii, zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami, na poczet posagu swej córki wynoszącego 100 000 dukatów w złocie wypłacił 80 000 *boni auri et iusti ponderis*⁷, reszta miała być przekazana później w Mediolanie, co też się stało⁸. Z kolei pełnomocnik Giana Galeazza wyznaczył jako zadatek dla Izabeli na wypadek, gdyby owdowiała, kwotę 33 000 dukatów⁹.

Przypomnijmy, że od roku 1476 Gian Galeazzo Sforza był księciem Mediolanu, lecz tylko nominalnie, w rzeczywistości bowiem rządy sprawował Ludwik il Moro. Ten zaś posiadał wprawdzie pełnię władzy, nie był jednak zadowolony. Może z powodu ambicji, a może z próżności pragnął zostać władcą tytularnym. 10 maja 1493 roku polecił, aby Erasmo Branca, zazwyczaj

⁴ Był nim Giovanni Antonio Orsini del Balzo (1401-1463), wuj żony Ferdynanda I, cioteczny dziadek Alfonsa II (red.).

⁵ P. Giannone, *Istoria civile del Regno di Napoli*, t. 4, L'Aia 1753, s. 170-171; N. Valeri, *Gli studi viscontei-sforzeschi fino alla crisi della libertà nell'ultimo ventennio*, „Archivio storico italiano” 93 (1935), s. 99-132; S. F. Cappelletti, *Gli Sforza: Muzio Attendolo, Caterina Riario, Giovanni de Medici*, t. 1: *Vita eroica di Muzio Attendolo Sforza*, Forlì 1941.

⁶ Ferdynand II Aragoński (Ferdynand II Katolicki, 1452-1516), król Aragonii (1479-1516) oraz Kastylii i Leónu (1474-1504), Sycylii (1468-1516) i Neapolu (1504-1516) (red.).

⁷ *boni...* (łac.) – dobrego złota i należytej wagi (red.)

⁸ A. Dina, dz. cyt., s. 281-282; C. de' Rosmini, *Dell'istoria di Milano*, t. 4, Milano 1820, s. 243.

⁹ Archivo General de Simancas [dalej: AGS], Secretarías Provinciales [dalej: SP], leg. 226, fol. 31.

odpowiedzialny za relacje Mediolanu z Niemcami, podjął – wśród innych spraw – pertraktacje z Maksymilianem Habsburgiem w sprawie udzielenia Ludwikowi inwestytury jako księciu Mediolanu po uprzednim ogłoszeniu rządów Giana Galeazza za nielegalne; jako sprytny pretekst miał służyć fakt, że od chwili wygaśnięcia domu Viscontich Sforzowie władali państwem tylko dzięki temu, że byli wybierani przez mieszkańców, bez zgody cesarza¹⁰. Maksymilian obiecał spełnić życzenie Ludwika, jak tylko zostanie cesarzem¹¹.

3

5 kwietnia 1494 roku przybył do Lyonu wysłannik Ludwika Sforzy, by zachęcić Karola VIII do podboju Królestwa Neapolu, gdzie rządy sprawował Alfons II, teść Giana Galeazza. Na dworze francuskim – oto paradoksy historii – zabiegał o to samo pewien włoski duchowny, który w przyszłości miał zasłynąć bojowym hasłem, rzuconym z katedry św. Piotra: *Fuori i barbari!*¹². Monarcha francuski, skłonny do podejmowania fantastycznych przedsięwzięć, dał się przekonać do wyprawy na Półwysep¹³. Bez trudu dotarł do Neapolu i zajął go. Jako władca tego królestwa Karol VIII zwrócił swemu sojusznikowi, Ludwikowi il Moro, księstwa Bari i Rossano, zajęte wcześniej przez Alfonsa II¹⁴.

Dnia 31 marca 1495 roku Wenecja podpisała z Hiszpanią, cesarzem Maksymilianem, Ludwikiem Sforzą i papieżem sojusz, którego celem było – obok

¹⁰ B. Corio, *Storia di Milano*, t. 3, Milano 1857, przyp. s. 514.

¹¹ A. Dina, dz. cyt., s. 339.

¹² *Fuori...* (wł.) – Precz z barbarzyńcami! Owym duchownym był Giuliano della Rovere, przyszedłszy papież Juliusz II (red.).

¹³ Spośród znanych nam publikacji najnowszych, najbardziej naukowym i wyważonym studium na temat ekspedycji Karola VIII na Neapol jest praca F. Ercolego, *Da Carlo VIII a Carlo V. La crisi della libertà italiana*, Firenze 1932, zwłaszcza rozdz. 2: *La calata di Carlo VIII e l'inizio della lotta europea per la conquista del primato d'Italia*. Zdaniem autora za inwazję francuską z roku 1494 nie jest odpowiedzialny ani Ludwik Sforza, ani kardynał Giuliano della Rovere, ani inni książęta włoscy, ich niechlubna rola ma jedynie wartość anegdotyczną. W opinii historyka przyczyny inwazji były głębsze i bardziej skomplikowane. Ze wszystkich wyróżnia się jedna: niewystarczająca energia indywidualna państw włoskich wobec zwartych sił obcych państw narodowych, inspirowanych nowym duchem i odznaczających się bardzo dużą dyscypliną i zdolnością do ekspansji.

¹⁴ P. Giannone, dz. cyt., s. 171.

wzajemnych gwarancji udzielonych sobie przez strony porozumienia – zaprowadzenie w Italii pokoju, a także obrona chrześcijaństwa przed Turcją, podniesienie godności Stolicy Apostolskiej i przywrócenie praw Cesarstwa Rzymskiego. Pozornie doszło do powołania Świętej Ligi, w rzeczywistości zawarto koalicję antyfrancuską.

Po bitwie pod Fornovo w Apeninach Karol VIII niezwłocznie ruszył bronić Alp. W Neapolu został Montpensier¹⁵ z wojskiem. Co więcej, w czerwcu 1495 roku niedobitki wielkiej armii, która pół roku wcześniej maszerowała przez zdumiony Rzym, poddały się w Atelli¹⁶. Ferdynand II wrócił do Neapolu. Jako rekompensatę za odstąpienie od króla Francji nadał Ludwikowi Sforzy księstwa Bari i Rossano, a wkrótce potem potwierdził to jego następca, Fryderyk Aragoński¹⁷.

4

21 października 1494 roku umiera otruty Gian Galeazzo. Inicjatorem zabójstwa był prawdopodobnie Ludwik Sforza, który pośpiesznie kazał się obrać księciem Mediolanu. Wkrótce ujawniony został tajny przywilej cesarski z 3 września 1494 roku przyznający Księstwo Mediolanu Ludwikowi il Moro¹⁸. Wszystko to oczywiście działało się ze szkodą dla syna Giana Galeazza – Franciszka Sforzy.

5

W roku 1497 Ludwik Sforza decyduje się podarować swoje lenna neapolitańskie młodszemu synowi, Franciszkowi, w przyszłości – ostatniemu księciu Mediolanu¹⁹. Prosi dla Franciszka o Casertę i otrzymuje konieczną zgodę (*asenso regio*) od króla Fryderyka Aragońskiego²⁰.

¹⁵ Gilbert de Bourbon-Montpensier, hrabia Montpensier, delfin Owernii. W 1495 roku, po zdobyciu Neapolu przez Karola VIII, został chwilowo wicekrólem Neapolu (red.).

¹⁶ Warto przypomnieć o jej niezapomnianym i epatującym dumą opisie sporządzonym przez Micheleta.

¹⁷ P. Giannone, dz. cyt., s. 171. [Fryderyk Aragoński – Fryderyk IV (1452-1504), syn Ferdynanda I, król Neapolu (1496-1501) – red.].

¹⁸ Maksymilian narzucił Ludwikowi warunek corocznego wypłacania synowi Giana Galeazza 12 000 dukatów, AGS, SP, leg. 226, nr 31.

¹⁹ P. Giannone, dz. cyt., s. 171.

²⁰ AGS, SP, leg. 226, nr 31.